

tuzijastima kojima treba omogućiti rad i razvitak u ovoj kod nas prilično zanemarenoj lingvističkoj oblasti. Prof. Šmilauer bio je bez sumnje u pravu kada je nedavno pisao: »...srbocharvatská onomastika po

smrti Skokově stále potřebuje nové síly«.

Njima je u prvom redu autor i namijenio svoj priručnik.

Petar Šimunović

PŘÍRUČKA SLOVANSKÉ TOPONOMASTIKY,

připravil z uložení a za spolupráce komise pro slovanský onomastický atlas Vlad. Šmilauer, díl první: A—L, Prag 1963, 263 str. (ciklostilom).

Ovaj top. priručnik zasnovala je II slav. onomastička konferencija u Berlinu 1961. godine i izradu povjerila prof. Vladimiru Šmilaueru. Prvi dio završen je, kako je bilo predviđeno, do Sofijskog kongresa. U njemu je autor dao pregled najvažnijih apelativa koji dolaze kao top. osnove u slavenskim jezicima. Priručnik slavenske toponomastike podijeljen je u pet dijelova. U uvodu se obrazlaže način pribiranja i izlaganja građe koja je uzeta u obzir pri sastavljanju ovog priručnika. Dalje se donosi glavni popis općeslavenske onomastičke bibliografije i najvažniji radovi iz pojedinih slavenskih jezika. U obzir su uzeti svi živi i mrtvi slavenski jezici osim kašupskog. U trećem dijelu popisani je glavni imenski fond koji se odnosi na zemlju, vodu, bilje, životinje i ljude, oblike ljudskog života i dr. Zatim su uzete najčešće pridjevske i glagolske osnove koje dolaze u toponomastičkoj građi. U narednom poglavlju nalazi se pregled tvorbe slavenskih toponima s primjerima iz hrvatskosrpskog, češkog, poljskog i ruskog jezika. U posljednjem dijelu dan je abecedni popis glavnih leksema koji se nalaze kao osnove u slavenskoj toponomastici, i to od A do L (svoga 464 natuknice). Oblik natuknice uzet je prema E. Bernekeru (*Slavisches etimologisches Wörterbuch*, I, II, 1908—1913) i V. Macheku (*Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, 1957). Značenja uz natuknice dana su na njemačkom jeziku, kojim su jezikom već objašnjene te riječi u slavenskim etimološkim rječnicima (Bernekerovom, Trautmannovom i Vasmerovom). Uz natuknicu

autor je donio; po mogućnosti za svaki slav. jezik, apelativ i toponim izveden od iste osnove. S obzirom na građu iz našeg jezičnog područja navedena je prilično škrta bibliografija, kojoj je trebalo pridodati Skokove radove iz Nastavnog vjesnika i Južnoslovenskog filologa koji se odnose na problematiku hrvatskosrpske toponomastike, Hrastinu bibliografiju (Hrvatski dijalektološki zbornik, I) i rad J. Schutzta: *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen* (Berlin 1957). Jezična građa za apelatave crpena je iz *Pravopisnog rječnika*, a toponomastički materijal iz *Imenika mesta* (1960), *Akademijina rječnika* (1880. i dalje) i Bezlajevе knjige: *Slovenska vodna imena* (1962). Apelativi su gotovo svi akcentirani, a od toponima samo oni za koje je autor našao potvrde u građi. U našoj top. literaturi našlo bi se prilično potvrda kojih nema u Priručniku slavenske toponomastike (npr. toponimi *Dvānčice*, *Dvā dōlca* uz natuknicu *дъва*, *Prodrūtūša*, *Derālo* uz natuknicu *дърати*; nema potvrda za top. sufiks *-ъкъ*: Vršak i uz sufiks *-икъ*: Borik, Bukvik). Dubiozno je toponim *Zabor* izvoditi iz osnove *-боръ* preko *Sabor ili toponim *Ivica* iz apelativa *iva* (*Salix*). Da je pružena suradnja naših onomastičkih odбора; vjerojatno se ne bi trebalo odazivati autorovoj molbi da se prouči građa, isprave greške, navedu izostavljene potvrde i upozori na ostale propuste. Ovakvo će trebati naknadno ispraviti taj nedostatak čim izađe i drugi dio ovog korisnog priručnika.

Petar Šimunović

TRI STUDIJE O MUSLIMANSKOJ NARODNOJ PJESMI

(Vito Morpurgo »Il dramma umano nei canti popolari musulmani femminili della Bosnia e dell'Erzegovina«, estratto dagli Annali del Corso di lingue e letterature straniere presso l'Università di Bari, vol. IV, Bari; V. M. »Pregiudizio, magia e superstizione nella lirica popolare musulmana della Bosnia e dell'Erzegovina«, estratto dagli Annali del Corso di lingue e letterature straniere presso l'Università di Bari, vol. V, 1961; V. M. »I fratelli Ibro e Pašo Morić nell'intuizione popolare della ballata bosniaca«, Bari, 1961)

U početku svoje prve studije pisac daje popis građe, tj. pjesme koje je upotrijebio za analizu (neke je od njih preveo na talijanski a neke citirao u originalu). Ukupno je iz raznih zbirki analizirao 270 pjesama i tako osigurao dovoljno široku građu da bi iz nje mogao izvući valjane zaključke o svojoj temi. Pošto je dao opće podatke o podjeli i značajkama narodnih »muških« i »ženskih« pjesama, autor prelazi na stanje u Bosni i Hercegovini u doba turske dominacije, osvjetljajući socijalne i ostale prilike, osobito situaciju bosanskoga plemstva, na osnovu obilne stručne i naučne literature kako bi stvorio potrebne predradnje i uvjete za razumijevanje specifičnosti narodne pjesme koja je nastajala i živjela u takvoj sredini. Morpurgo u tom čitavom posebnom svijetu zanima jedno: socijalno i psihološko stanje bosanske muslimanske žene i kako se ono odrazilo u narodnoj pjesmi. Prema raznim uzrocima ljudskih drama i prema okolnostima u kojima su se one događale pisac je istraženu građu podijelio u sedam grupa. U prvu grupu smjestio je pjesme čiji su protagonisti žrtve nesreća, žalosti koje su povezane s ratnim događajima, žrtve epidemija i inače bolesti i nesreća raznih vrsta, ili pak žrtve koje izražavaju svoju tugu zbog vlastitog udesa, ili zbog toga što su daleko od dragih osoba, ili zato što su one same u nesreći. Drugu grupu sačinjavaju pjesme čiji su protagonisti žrtve tjeskobe, strasti,

primitivnih i instinktivnih raspoloženja, vjerovanja, predrasuda, zahtjeva, pa se zbog toga utječu vraćanju, proklinjanju, nasilju, zločinima, prevarama, osvetama, samoubistvima, kletvama, dakle manifestacijama u kojima se, već prema prilikama, javljaju pobune, očaj i okrutnost, kojima opet mogu biti razni uzroci, tako: praznovjerje, osobito teške socijalne i obiteljske prilike, ljubomora, neželjeno vjenčanje, ili vjenčanje po volji roditelja, zatim nesretna ljubav, konačno kompleks niže vrijednosti i krivnje. U treću grupu autor svrstava pjesme u kojima emocija, brige i želje protagonista doduše ne dovode do teških situacija i krajnjih konsekvencija, ali se ipak zbivaju u posebnim okolnostima, npr. u snovima, slikama, fantazijama, simbolima, proricanjima, tako da na poseban način izražavaju drame intimnosti i ambijenta. U četvrtu grupu stavljaju se pjesme u kojima protagonistkinje izravno ili neizravno, već prema situaciji, traže ispunjenje svojih želja, ili zazivaju milost i pravdu za sebe ili za druge; ili zaklinju na vjernost muškarca kojega vole. U tim pjesmama protagonistkinje često sebi uzimaju pravo da odbiju neželjena muža i hoće da se udadu po vlastitoj volji. Peta grupa okuplja pjesme u kojima protagonistkinje, opet prema raznim situacijama, odbijaju neželjene udadbe, ne samo da slijede svoje prirodno pravo već se bune, odvažuju se na preljub pa ponosom, mržnjom, ljubavlju ili drugim strastima reagiraju na komplekse inferiornosti svoga spola, zatim krše socijalna pravila islama, potcjenjuju muški autoritet, otkriva se prezir, krajnja sloboda u običajima i ekshibicionizam, ističu se oštrim jezikom, razuzdanom i perfidnom fantazijom i utječu se agresivnim i ekstravagantnim pothvatima. Šestu grupu sačinjavaju poznate sevdalinke i njima srodne pjesme. U njima su osjećaji i želje sublimirani u muzici, mimici i pantomimici, u krajnjoj konciznosti i intenzivnosti izraženi su glavni vjerski atributi

protagonistkinje. Posljednja, sedma, grupa obuhvaća pjesme koje su po afinitetu bliske »Hasan-aginici«, koje na bilo koji način iznose sudbinu protagonistkinje što se udaje po drugi put, pošto ju je prvi muž otjerao.

Svakoj od tih grupa odgovara po jedno poglavlje piščevih istraživanja i analiziranja na odabranim primjerima. Prvi svezak je do kraja ispunjen analizom pjesama koje pripadaju prvoj klasifikacionoj grupi, to jest onoj u kojoj su dramatične situacije protagonistkinja uzrokovane bolnim i tragičnim događajima, ponajviše ratnim ili epidemijskim. Autor akcentira te elemente studioznom analizom pjesme »Sabljo moja, ostala mi pušta!« pa tu pjesmu citira u originalu i zatim prevodi. U prevodenju se drži principa što vjernijega prenošenja pjesnikovih misli, tako da je posve napustio formalne karakteristike narodne pjesme, tj. izosilabizam (ovdje deseterac), izotonizam (trohejsku tendenciju ili dominantu). Slijedeći je primjer lijepa pjesma »Kiša pada, trava raste«, koja ima polisilabičku formu (trohejski osmerci i peterci). Analiziraju se zatim traženi motivi u pjesmama »U Stambolu na Bosforu«, »Smrt majke Atlagića«, »Na rastanku« (zanimljiv primjer trohejskog jedanaesterca!), »Majkin Ibro«, »Kad je kuga u Trupinoj bila«, »Mara i Morija«, »Bolest Budimke djevojke« i »Draga Budimka«. Time završava analiza prve grupe pjesama. U dodatku te studije autor objašnjava pogrebne običaje muslimana u Bosni i Hercegovini te podrijetlo i historijski lik Atlagić-bega. Na kraju je dodan kratak glosarij turskih riječi.

Druga je studija nastavak prve i čitava je posvećena proučavanju pjesama druge grupe, tj. onih u kojima protagonisti, žrtve socijalnih institucija, zakona i posvećenih običaja, mitskih fantazija, stida i ponosa, traže katkada u predrasudama, vraćanju i praznovjerju ne samo upute, objašnjenja ili osvetu već pomoć i ozdravljenje. Među najvažnijim i najfatalnijim predrasudama ističu se: predrasude kaste, staleža, zatim pravo roditelja da svojim sinovima biraju žene, pravo braće da sude osjećajima svojih sestara, potcjenjivanje plavo-

okih žena. Primjere za drame uzrokovane takvim motivima autor nalazi u pjesmama »Aginica ne imala sina«, »Asanaginičina kletva«, »Smrt Omera i Merime«, »Vjerni vojno«, »Radi djevojke bacila sina u tamnicu«. »Hainin djevojka«, »B'jelit ću se i bakamit ću se«, »Smrt Mejre Atlagića«, »Udovac činima domamio djevojku« i »Mujo i Uma«. Magija, čaranje, vraćanje drugi je glavni motiv kojim se inspirira pučka fantazija i njezine manifestacije pisac istražuje na čitavom nizu pjesama, pa ta analiza zauzima veći dio te studije. Treći glavni motiv jest praznovjerje. I taj je motiv proučen u nizu pjesama, posebno na primjer u pjesmi »Smrt Omera i Merime«. Egzemplifikacija za to drugo poglavlje (drugu studiju) broji osamdeset i sedam pjesama, iz raznih izvora.*

Autor je u trećoj studiji sebi postavio za cilj da evocira povijesno-biografski okvir tragične pogibije braće Ibri i Paše Morića, zatim da uporedi razne varijante narodne balade o njihovoj smrti i da o njima dade ne samo kartografsku već i psihološko-moralnu i estetsku sintezu. Na kraju studije prevedene su na talijanski dvije najbolje varijante — Marunovičeva i Petranovičeva s našim tekstom sa strane.

Nasilna smrt braće Morića bila je opjevana u deset narodnih pjesama, što su ih spjevali ponajviše njihovi pristaše, a pribilježili i objavili različiti sakupljači. Vito Morpurgo ističe osnovnu crtu koja povezuje sve te varijante i ono zbog čega je pučka mašta bila toliko impresionirana figurama dvojice braće: Morići su bili predodređeni da budu žrtve zbog svojega nesvakidašnjeg temperamenta, zbog svoje izuzetne ličnosti, i po tome oni spadaju među one ličnosti koje nisu rijetke u hrvatskim i srpskim narodnim baladama, a koje stradaju zato što osjećaju i žive drukčije nego to očekuje ili naređuje njihova okolina i tradicija.

Morići su poslije smrti postali još popularniji negoli su bili za života, jer su bili pretvoreni u simbolične

* Nije mi poznato je li autor negdje obradio i ostalih pet tematskih grupa (III, IV, V, VI i VII).

žrtve u borbi između stare bosanske i muslimanske tradicije i doseljenih novajlija, uzurpatora. Međutim, ono što je još jače uzбудilo emocije pučkog pjevača, to je bila bol njihove majke, i to je u svima varijantama centralni doživljaj balade. Figura majke postala je glavni nosilac poetske inspiracije, pa je razumljivo što u šest varijanata ona umire ras-trgnuta srca odmah nakon pogibije sinova, iako je historijska istina drukčija: ona je smrt svojih sinova nadživjela za sedamnaest godina. Kako pisac utvrđuje, dvije su varijante mnogo bolje od ostalih: Marunovićeva i Petranovićeva. Najviše se udaljuje od povijesne istine i od pjesničke uvjerljivosti ona što ju je zabilježio Tordinac, koja završava oslobođenjem braće. Marunovićeva balada ima veće bogatstvo pojedinosti, potpuno uvodi čitaoca u prvi dio drame, koja počinje sultanovim fer-manom, zatim akcentuira sukob između Morića i despota. Dosta je duga, ali ipak harmonično komponirana. Njezinu posebnu ekspresivnost sačinjavaju mnogobrojne i arhaične varijacije u stilu i ritmu, zatim funkcionalna i raznovrsna upotreba aorista i prezenta. U drugom dijelu balade Sarajevo postaje scena velikoga teatra kojim odzvanjaju plač i zaklinjanje nesretne majke. Balada se završava trećim dijelom, u kojem su tragični događaji najintenzivniji. Autor ističe onaj osobito jak dra-

matsko-lirski moment kad Ibro Morić, pred smaknuće, pjeva svom divnom Sarajevu. U obje balade — u Marunovićevoj i Petranovićevoj — intonacija tih stihova jasno kazuje da Morić voli taj grad od kojega se mora nasilno rastati. Zahvaljujući čaru poezije tih balada, ne samo pristaje Morića već i ostali građani Sarajeva zaboravit će njihove mane i učinit će od njih tipične, idealne predstavnike jednoga vremena i sredine. S druge strane, Petranovićeva varijanta pokazuje jače i zrelije izraženo osnovno shvaćanje života, pa je bliža klasičnoj koncepciji balade. Pjesnik je tu Ibru učinio ličnošću koja osjeća svu ljepotu ljudske zemaljske egzistencije, ali koja je istovremeno prožeta dubokom svijesću o njezinoj prolaznosti. Ujedno, ta varijanta pokazuje i čvršću izražajnu disciplinu.

U posljednjem poglavlju svoje studije pisac je u kriteriju prevodenja s pravom izabrao vjernost pjesničkoj misli originala, žrtvovao metar i ritam, jer naš trohejski stih ne bi bilo moguće adekvatno prenijeti u talijanski jezik, koji po svojoj prirodi, tj. položaju akcenata, favorizira uzlazne ritmove, u prvom redu jamb.

Na kraju studije dodan je iscrpan glosarij, koji sadržava sve turske riječi upotrijebljene u tekstu, protumačene ne samo s posebnom akribijom već i s mnogo lokalne i historijske boje.

Radovan Vidović

DVIJE KNJIGE O V. JAGIĆU

Pisma V. Jagića ruskim učenicima 1865—1886, Moskva—Lenjingrad 1963.

Pisma često skrivaju u sebi najintimnije, najskrivenije misli ako su pisana osobama povjerenja. U njima se ne u jednom slučaju može naći nepatvorena piščeva ličnost, često vjernija nego u drugim životnim manifestacijama. Iz njih izviru najneposrednija mišljenja, koja ipak ne moraju u svakoj prilici svjedočiti o trajnom i najdubljem uvjerenju ko-

respondenta, jer se u pismu često brzo, naglo, nepromišljeno, pa i ljutito reagira na događaje, prilike, ljude, slično časovitim, nepromišljenim reakcijama u dnevnom životu. Ako imamo mnoštvo pisama na okupu, moći ćemo ipak kritički stvoriti sud o korespondentovoj ličnosti, o njegovim preokupacijama, o njegovu pravom, istinskom uvjerenju i pogle-